

Waste to Wealth

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

Foreword

The Stree Mukti Sanghatana (women's liberation organisation) - SMS was established in 1975 to work for up-liftment of women. Commitment to the cause, extensive analysis of issues, clarity of vision, and preserving the inherent connection to women's movement are some of the characteristics that define our work.

SMS's Parisar Vikas (Neighbourhood Development) program with women waste pickers was initiated in 1999. In the last twenty years SMS has trained approximately 2000 waste pickers to provide solid waste management services and alternate skills. Cooperatives of waste pickers and SMS have together created several waste free campuses in the city of Mumbai.

SMS has also conducted awareness programs in school and colleges for students and citizens in general about segregation of waste at source and waste recycling. Awareness material like pamphlets, brochures, audio visual CDs, training manuals and books has been developed and circulated in three languages i.e English, Marathi and Hindi. In 2016, SMS constructed a multi-purpose training and resource centre for women in Koparkhairane node of Navi Mumbai. This facility also holds a gallery 'Story of the waste' and prototypes of different kinds of solid waste and models on display.

It depicts importance of scientific waste management practices essential for sustainable waste management of municipal waste. Later a mobile poster exhibition consisting of 20 posters in 3 languages i.e. Marathi, English and Hindi was created to spread the message across India. The production of this exhibition was supported by European Union under its project 'Technical Cooperation for environment in India. The exhibition is very popular and has been displayed in at least 200 schools, colleges and housing societies in last one year (2017-18). Three other organisations have replicated this exhibition for their respective cities. This poster exhibition is reproduced here in a booklet form to reach out to as many institutions and people as possible. This booklet is published along with the 'Wastewor(l)d' series of 5 booklets on waste management with the support of European Union to spread the message of cleanliness far and wide.

- Jyoti Mhapsekar

સ્ત્રી મુક્તી સંઘટના

Stree Mukti Sanghatana

(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

प्रस्तावना

स्त्री मुक्ती संघटना 1975 सालापासून महाराष्ट्रात स्त्रियांच्या प्रश्नांवर काम करीत आहे. स्त्री प्रश्नांचा खोलात जाऊन अभ्यास, कामातील सातत्य आणि चिकाटी, स्पष्ट आणि सोपी मांडणी, त्याचवेळी स्त्री मुक्ती चळवळीचा धागा पकडून ठेवून सांस्कृतिक अंगाचे ही सतत भान ठेवणे ही स्त्री मुक्ती संघटनेच्या कामाची वैशिष्ट्ये आहेत. संघटनेने कचरा वेचक महिलांना संघटित करण्याचा निर्णय 1999 साली घेतला. गेल्या 20 वर्षात संघटनेने कमीतकमी 2000 महिलांना खत आणि बागकाम प्रशिक्षण दिले. 500 महिलांना बायोगॅस प्रकल्पाच्या देखभालीचे काम शिकविले. नेतृत्व विकास प्रशिक्षण देऊन त्यांच्या स्वतंत्र संस्था स्थापन केल्या. पण कचऱ्याबद्दलची जागृती केवळ कचरा वेचकांच्याचपुरती मर्यादित न रहाता ती सर्वसामान्यांपर्यंत पोचली तरच कचरावेचक या घाणीतून बाहेर पडू शकतील याची जाणीव झाली. त्यासाठी लोकशिक्षणाचा ध्यास आम्ही सर्वांनी घेतला. प्रथम एक सी.डी. तयार केली, पुस्तक, पत्रके, भिक्तीचित्रे, गीते, नाटिका, माहितीपट अशा सर्व माध्यमांचा उपयोग केला.

शाळा महाविद्यालयातून आणि गृहनिर्माण संस्थांतून कचरा उगमाच्या ठिकाणीच वेगळा करण्याची आवश्यकता तसेच कचऱ्याचे पुनर्चक्रीकरण आणि त्याचा हवामानबदलाशी संबंध या विषयावर सत्रेही घेतली. कचरावेचकांच्या सहकारी संस्थांच्या मदतीने मुंबईत 150 शून्य कचरा प्रकल्प उभे केले. 2016 साली या सर्वांचे प्रात्यक्षिक शिक्षण देणारे एक प्रशिक्षण केंद्र कोपरखैरणे येथे उभे केले. तेथे उभारलेले 'कचऱ्याची गोष्ट' हे दालन कचऱ्याचे प्रत्यक्ष नमुने आणि चित्रांच्या सहाय्याने शहरी घनकचऱ्याच्या शास्त्रशुद्ध विल्हेवाटीचे मार्ग दाखविते. ही चित्रे फिरत्या प्रदर्शन रूपात तयार केली तर शहरी जीवनशैली, निसर्ग आणि पर्यावरण यांचा संबंध नागरीकांना उलगडून दाखविता येईल या दृष्टीने स्त्री मुक्ती संघटनेने मराठी, हिंदी आणि इंग्रजी या तीन भाषांमध्ये फिरती प्रदर्शने 2017 साली तयार केली. त्यासाठी युरोपियन युनियनने 'भारतातील पर्यावरणासाठी तांत्रिक सहकार्य' या प्रकल्पांतर्गत आर्थिक मदत दिली. त्याचबरोबर घनकचरा व्यवस्थापनाचे महत्व पटविणाऱ्या 5 पुस्तकांची मालिकाही इंग्रजी आणि मराठी भाषांतून प्रसिध्द करण्यासही मदत केली. आजपर्यंत संघटनेतर्फे मुंबई, ठाणे, नवी मुंबई, पुणे, वर्धा येथील 200 शाळांमध्ये हे प्रदर्शन दाखविले गेले आहे. भारतातील इतर 3/4 संस्थांनीही त्यांच्या प्रती तयार करून दिल्ली आणि इतर शहरात दाखविण्यास सुरुवात केली आहे. ही वाढती मागणी लक्षात घेऊन हे प्रदर्शन आम्ही कचऱ्याचे जग या मालिकेबरोबर पुस्तिका रूपात प्रसिध्द करीत आहोत.

- ज्योति म्हापसेकर

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

कचऱ्यातून संपत्तीची निर्मिती Waste to Resource

भारतातील पर्यावरणासाठी तांत्रिक सहकार्य Technical Cooperation for Environment in India

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

European
Union

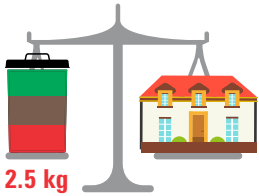

Technical Cooperation for Environment in India

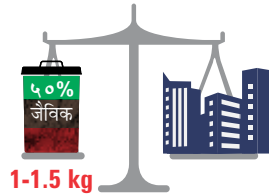
वाढते शहरीकरण, बदलती जीवनशैली, वाढलेली क्रयशक्ती, वाढता कचरा

Growth in **Urbanisation**, Changing **Lifestyles**,
Increased **Purchasing Power**, Increase in **Waste**

विकसित आणि विकसनशील देशातील दैनंदिन कचरा निर्मिती Developed & developing countries: Waste generation per day

विकसित देशातील कुटुंब
Family in developed countries

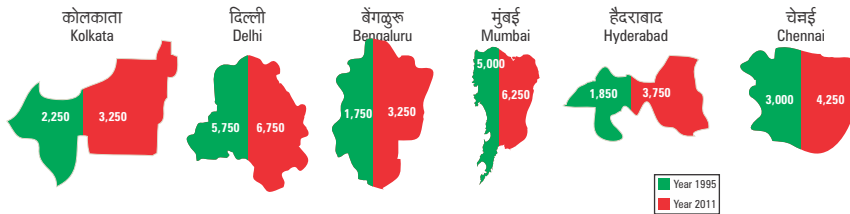
विकसनशील देशातील शहरी मध्यमवर्गीय कुटुंब
Urban middle-class family in developing countries

विकसनशील देशातील शहरी गरीब कुटुंब
Urban poor family in developing countries

वाढता कचरा - भारतातील काही शहरांची स्थिती Status of waste generation in some Indian cities

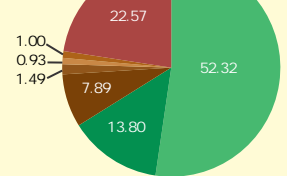
(सर्व आकडे मेट्रीक टनामध्ये / Unit - Metric Tonnes)

कचऱ्याचे घटक / Waste Composition

- जैविक / Bio-degradable
- कागद / Paper
- धातू / Metals
- चिंध्या / Rags
- काच / Glass
- प्लास्टिक, रबर / Plastic, rubber
- बांधकाम आणि पाडकाम / Construction and demolition

2011

अबब केवढा हा कचरा!

Generation of waste = Menace

52

दशलक्ष टन रोज
million tonnes per day

भारतातील
कचरानिर्मिती
Waste generation
in India

स्त्री मुक्ती संघटना

Stree Mukti Sanghatana

(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

खरेदीपासून कचऱ्यापर्यंत प्रवास

Journey from **Shopping** Bag to **Garbage** Bag

वस्तूंची खरेदी, वापर आणि नकोशी झाल्यावर तिचा कचरा. अतिशय बेजबाबदारपणे ती वस्तू टाकून देणे म्हणजे घनकचऱ्याच्या समस्याला हातभार लावणे.

We shop, use articles. We discard once the purpose has been served. Discarding anything in an irresponsible way, only contributes to the problem of solid waste management.

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

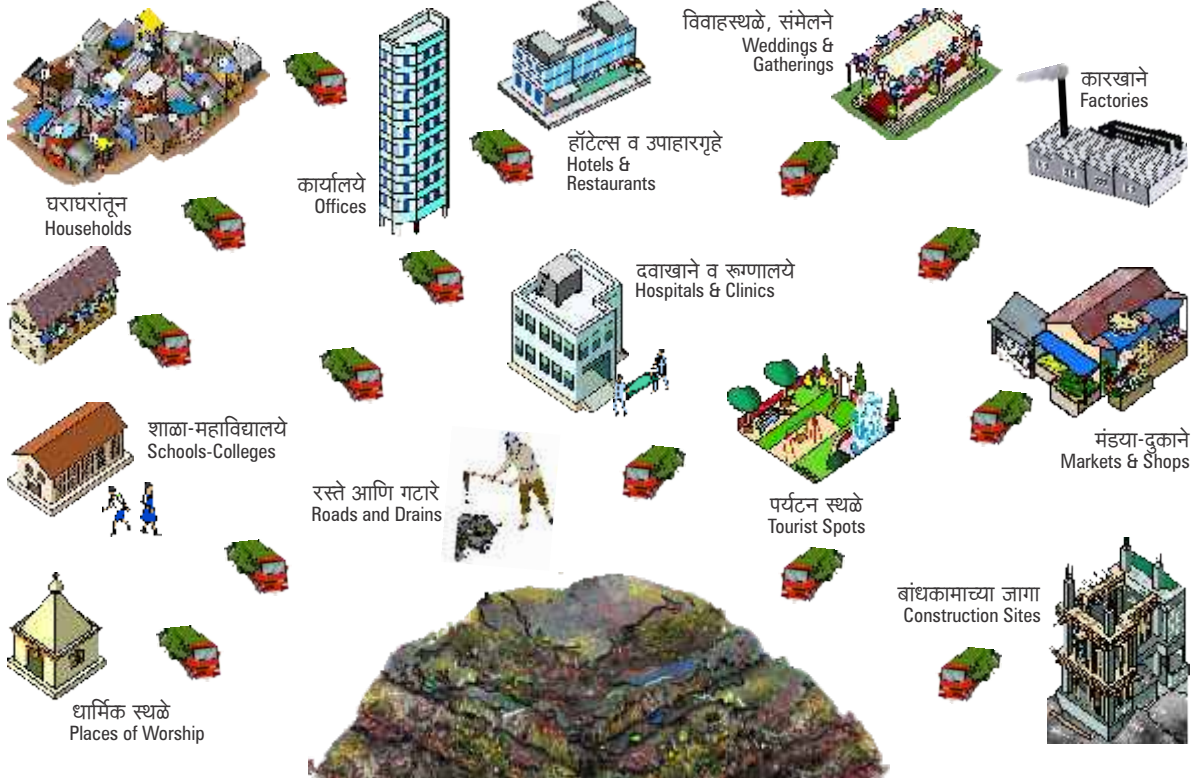
European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

कचऱ्याची उगमस्थाने

Points of Waste Generation

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

कचरा मैदान आणि केंद्रित कचरा व्यवस्थापन

Dumping and Centralized Waste Management

हवामानबदल, हरितगृहवायूंचे उत्सर्जन, वाहतुकीमुळे होणारे प्रदूषण, इंधन खर्च, नैसर्गिक जलस्रोतांचे प्रदूषण, कुत्रे, उंदीर, घुशी, माशा, डास यांच्या संख्येत वाढ, रोगराईला आमंत्रण, जागतिक तापमानवाढ.

या सर्व समस्या कचऱ्याच्या अयोग्य व्यवस्थापनाशी निगडित आहेत.

Climate change, generation of green house gases, pollution due to transport, fuel consumption, ground water contamination, prevalence of dogs, rats, flies, mosquitos resulting in epidemic diseases, global warming.

We have to pay the price for our irresponsible behaviour.

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

कचऱ्यामुळे जलस्रोतांचे प्रदूषण

Water Pollution due to Waste

घरांमधले / नगरपालिकेने टाकलेले सांडपाणी
शेती आणि इतर उद्योगातील सांडपाणी

Sewer in water, untreated
effluent from farms and industry

पर्यटनामुळे होणारा कचरा

Waste due to tourism

समुद्र की कचरा मैदान?

Waste dumped in ocean

धार्मिक कार्यानंतर
टाकलेले साहित्य

Religious rituals causing
water pollution

पाण्यावरचे तेलाचे आणि
इतर रसायनांचे तवंग

Oil film/ chemical layer
on water

कचऱ्यामुळे सागरी सजीव
सृष्टीचा नाश

Endangered marine life due
to waste in water bodies

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

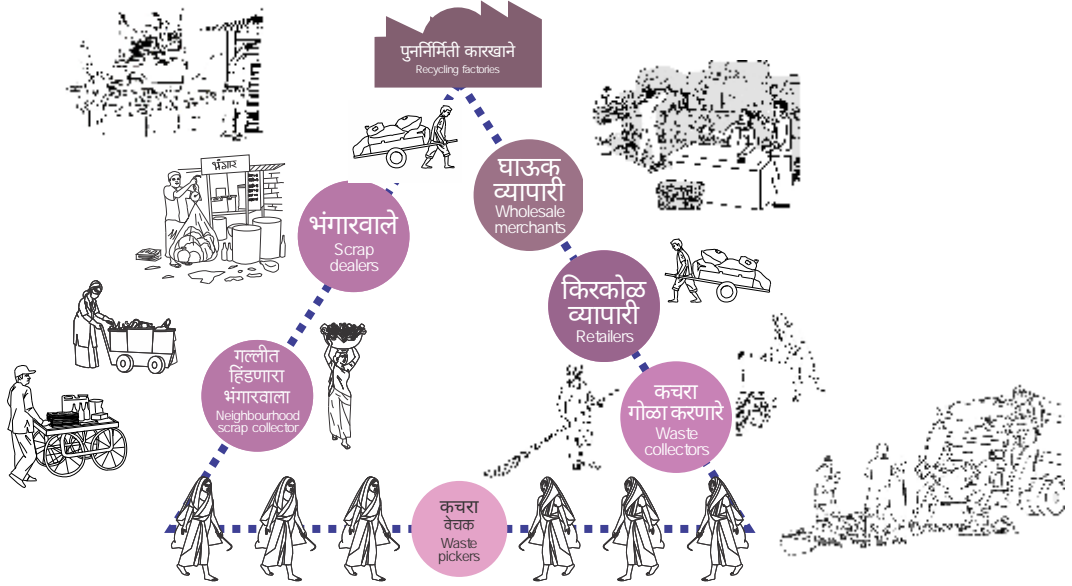
European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

घनकचरा व्यवस्थापनाची उतरंड

Pyramid of Solid Waste Management

समाजातील 1 टक्का लोक कचऱ्यावर उपजीविका करतात. या पिरॅमिडमध्ये सर्वात तळाला आहे कचरा वेचणारी स्त्री. गरिबी, विषमता आणि जातीव्यवस्थेच्या उतरंडीतला सर्वात तळाचा घटक.

1% of total population is engaged in waste based industry. Woman waste picker is at the bottom of this pyramid and is the victim of poverty, inequality and caste system.

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

घनकचरा व्यवस्थापनासमोरील मुख्य आव्हाने

Key Challenges in Solid Waste Management (SWM)

समाज / नागरिक
Society / Citizens

लोकशिक्षणाचा
अभाव

Lack of public
awareness

विकेंद्रिकरण
आणि नवतंत्रज्ञानाच्या
स्वीकाराबद्दल नाखुशी
Reluctance in adopting
new techniques and
decentralised
system

नागरिकांची
बेफिकिरी आणि
अनास्था
Citizen's
apathy and
indifference

कचऱ्यात काम
करणाऱ्या लोकांबद्दल
असंवेदनशीलता
Insensitivity about
people working
in waste

स्थानिक स्वराज्य संस्था
Local Self
Governing Bodies

स्थानिक
स्वराज्य संस्थांची
अनास्था
Apathy of local
self governing
bodies

कचरा
वाहतुकीतील
हितसंबंध
Vested interests
in transport
of waste

प्रशिक्षणाचा
अभाव
Lack of
training

पैशांची
चणचण आणि
उधळपट्टी
Paucity and
squandering
of funds

आवश्यक
सेवेकडे अक्षम्य
दुर्लक्ष
Inexcusable negligence
towards essential
services

नियमांच्या
काटेकोर
अंमलबजावणीतील
दिलवाई
Disregard in
implementation
of rules.

कचरा उद्योगातील श्रमिक
Labour in the
Waste Sector

निरक्षरता
Illiteracy

कामाचा
दुहेरी बोजा
Double duty

जातीच्या
उत्तरंटीतील दबाव
Caste
compulsions

प्रशिक्षणाचा
अभाव
Lack of
training

गरीबी /
कमी उत्पन्न
Poverty / Low
income

लिंगाधिष्ठित
विषमता
Gender based
inequality and
gender bias

आर्थिक आणि
सामाजिक
सुरक्षिततेचा अभाव
Lack of economic
& social
security

कामाची जागा
गलिच्छ
Filthy
workplace

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

शून्य कचऱ्याची संकल्पना

Concept of Zero Waste

शून्य कचरा = कचऱ्याच्या विल्हेवाटीचा सर्वेकष विचार करणे - वस्तू वाया घालविण्याचे प्रमाण कमी करणे.

शून्य कचरा = • कोरडा कचरा पुनरुपयोगासाठी पाठविणे.

- ओल्या कचऱ्यापासून खत किंवा बायोगॅस निर्माण करणे.
- घातक वस्तूंची शास्त्रोक्त पद्धतीने विल्हेवाट लावणे.

शून्य कचरा = • कचरा निर्मिती बंद करणे **नव्हे**.

- कचरा नाहीसा करणे, लांब फेकणे **नव्हे**.

- कोणतेही निकष न लावता कचरा सरसकट जाळणे **नव्हे**.

- कचरा भट्टीत घालून जाळणे म्हणजे अनेकांच्या रोजगाराचा नाश, विषारी वायूनिर्मिती, महाग तंत्रज्ञानाची आयात आणि वापर. ज्वलनभट्टीसाठी सुरक्षेचे आंतरराष्ट्रीय नियम पाळणे अनिवार्य.

शून्य कचरा = जीवनशैलीमध्ये बदल करणे.

सवयी बदलणे. हाताला वळण लावणे. स्वतःला शिस्त लावणे. सार्वजनिक स्वच्छतेची मूल्ये अंगी बाणवणे. जबाबदारीने वागणे.

शून्य कचरा म्हणजे निसर्गाचे देणे. निसर्गाला योग्य स्वरूपात परत करणे.

Zero Waste is a holistic outlook towards waste disposal - reducing waste of material.

Zero Waste means

- Recycling dry waste
- Converting wet waste into manure or biogas
- Scientific disposal of hazardous waste

Zero Waste

- **Does not mean** stopping waste generation
- **Does not mean** making waste disappear
- **Does not mean** disposing waste away from sight
- **Does not mean** burning waste
Incineration can only be done if international standards of safety are strictly followed

Zero Waste means changing your lifestyle. Changing habits, learning new habits, self-discipline. Instilling values of public hygiene, behaving responsibly.

Zero Waste means returning the wealth of nature back to nature in the right form.

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

आपल्या कचऱ्याचे प्रकार - ओला कचरा (जैविक)

Types of Waste - Wet Waste (Bio-degradable)

कचरा व्यवस्थापनातली सर्वात पहिली पायरी आहे कचरा वेगवेगळ्या ठेवण्याची. याची सुरुवात स्वतःपासून करायची. नकोशा झालेल्या वस्तू वेगवेगळ्या ठेवणे, त्या वेगवेगळ्या उचलणे, आणि त्यांची वेगवेगळ्या प्रकारे विल्हेवाट लावणे हे योग्य व्यवस्थापन. सर्व वस्तू एकत्रित करून फेकणे म्हणजे बेजबाबदार वर्तन आणि गैरव्यवस्थापन.

Segregation of waste at source according to their types, separate collection and disposal is the first step in solid waste management. It starts from individual. Mixing different types of unwanted things and dumping them together is irresponsible behaviour and mismanagement.

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

आपल्या कचऱ्याचे प्रकार - घातक कचरा (पुनर्प्रक्रिया/पुनर्चक्रीकरण/वैज्ञानिक विवेहाट यासाठी)

Types of Waste - Hazardous Waste (For recycling / reprocessing / scientific disposal)

वापरलेला टिशू पेपर used tissue paper
वापरलेले इयर बड्स used earbuds
वापरलेला कापूस used cotton
वापरलेले वापरलेले सॅनिटरी पॅड्स used sanitary pads
वापरलेले डायपर्स used diapers

सॅनिटरी कचरा
Sanitary waste

जैव-वैद्यकीय कचरा
Bio-medical waste

सुया-सिरिज needles-syringes
जुनी औषधे old medicines
मलमपट्टी bandages
क्ष-किरण फिल्म x-ray film
सर्जिकल साधने surgical equipments
मानवी अवयव-रक्त human organs-blood

रंग paints
रसायने chemicals
कीटकनाशके insecticide
थर्मामीटर thermometer
बल्ब-ट्यूब लाइट bulbs-tubelights

इतर
घातक कचरा
Other
hazardous waste

वाळू, विटांचे तुकडे, सिमेंट,
लोखंडाचे तुकडे, लाकडे,
लोखंडी सळ्या, खिडक्या,
दरवाजे, पत्रे, धातू
sand, brick pieces,
cement, metals pieces,
wood, iron rods,
windows, doors,
plates, metals

बांधकामाचा
कचरा
Construction
waste

विषारी धातू, लोखंड,
पुड्डा, तेल, घातक रसायने,
प्लास्टिक
toxic metals, metal,
cardboard, oil,
hazardous chemicals,
plastic

औद्योगिक
कचरा
Industrial
waste

टॉर्च torch
वायर-केबल, प्लग-स्विच wire-cable, plug-switch
हेडफोन्स headphones
पंखा, इस्त्री, दिव्ही संच fan, iron, TV
एअर कंडिशनर air conditioner
मिक्सर, मायक्रोवेव्ह mixer, microwave
वॉशिंग मशीन washing machine
रेफ्रिजरेटर refrigerator

इलेक्ट्रिकल
Electrical

ऑडिओ रेकॉर्ड vinyl record
ऑडिओ/व्हिडिओ कॅसेट्स audio/video cassettes
सी.डी./डी.व्ही.डी. CD/DVD
कॅल्क्युलेटर calculator
पेन ड्राइव्ह, कॉम्प्युटर, लॅपटॉप pen-drive, computer, laptop
सर्किट बोर्ड circuit board
फोन, मोबाईल, चार्जर phone, mobile, charger
रिमोट, ऑडिओ/व्हिडिओ प्लेयर remote, audio/video player
रेडिओ, कॅमेरा, ई-टोय्स radio, camera, e-toys

इलेक्ट्रॉनिक्स
Electronics

बॅटरी
Batteries

बॅटरी सेल्स battery cells

स्त्री मुक्ती संघटना

Stree Mukti Sanghatana

(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

विकेंद्रित घनकचरा व्यवस्थापन विविध पर्याय

Decentralized Solid Waste Management - Options

विकेंद्रित कचरा व्यवस्थापन - निर्मितीच्या जागीच विल्हेवाट

- ओल्या कचऱ्यापासून खतनिर्मिती, बायोगॅस प्रकल्प
- कोरड्या कचऱ्याचे वर्गीकरण आणि विक्री, पुनर्निर्मितीसाठी कारखान्याकडे अथवा विल्हेवाटीसाठी शास्त्रीय भूभरावापर्यंत वाहतूक

Decentralized waste management - Disposal at source

- Biodegradable - biogas, composting
- Non degradable - segregation, sale, transportation to recycling industry or scientific landfill

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

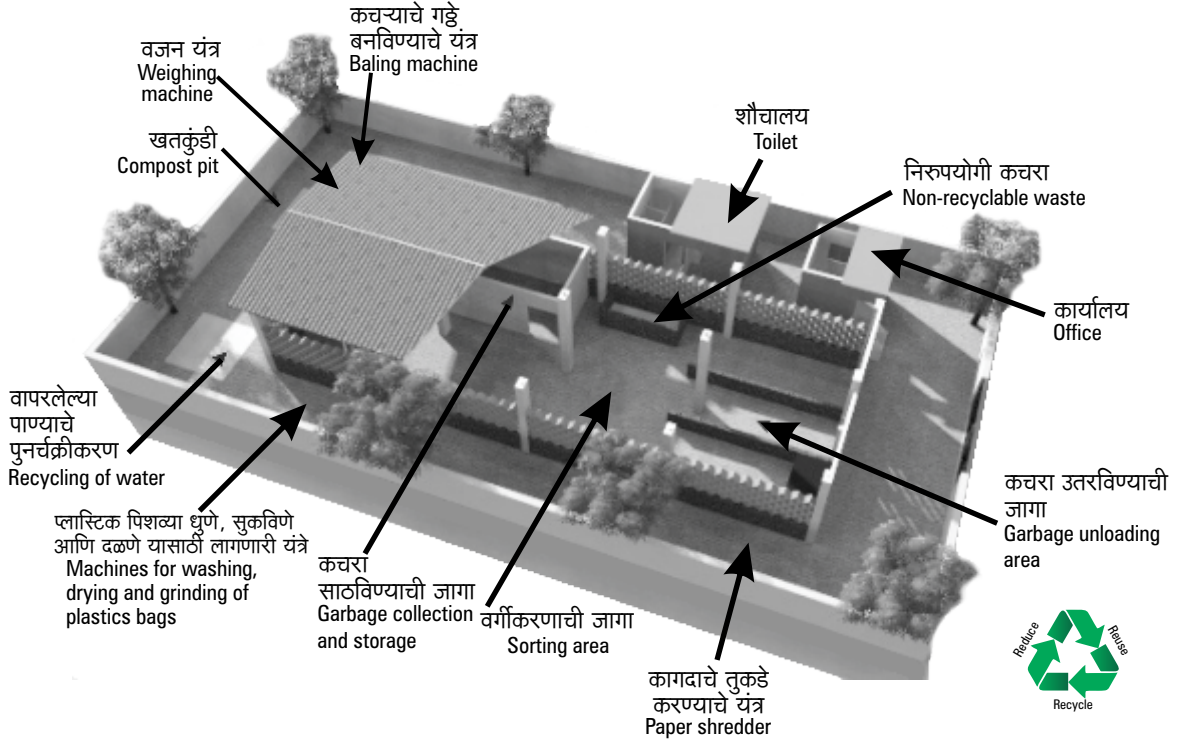
European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

कोरडा कचरा संकलन केंद्र

Dry Waste Storage Centre

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

European
Union

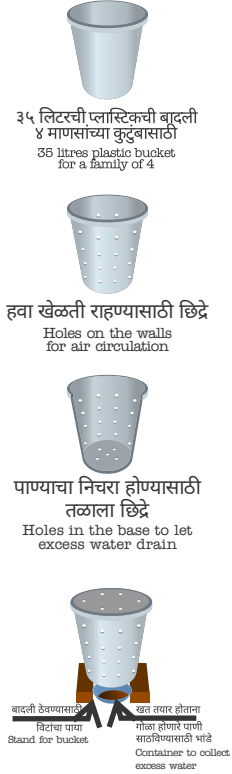

Technical Cooperation for Environment in India

पर्याय - आपल्या घरात - जादूची बादली / टोपली

Option - At household - Magic Bucket / Basket

‘जादूची बादली’ ‘Magic Bucket’

सुक्या पाल्याचा थर
Layer of dried
leaves

ओला कचरा
Wet waste

सुक्या पाल्याचा थर
Layer of dried
leaves

कल्चर
Culture

खत
Fertilizer

माती
Soil

ऊसाची चिपाडं
Sugarcane husks

खडी
Gravel

‘जादूची टोपली’
‘Magic Basket’

बादलीच्या आतले विविध थर
Layers within the bucket

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

पर्याय - सार्वजनिक ठिकाणी - खतकुंडी

Option - Public Places - Compost Pit

खतकुंडी
Compost pit
Size - 5'x3'x2' for 40 families
20 kg. wet waste per day

फिरते पिंप
Rotating compost drums
Size - 5'x5' for 20 families
10 kg. wet waste per day

खतकुंडी
Compost pit
Size - 10'x4'x4' for 100-120 families
60 kg. wet waste per day

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

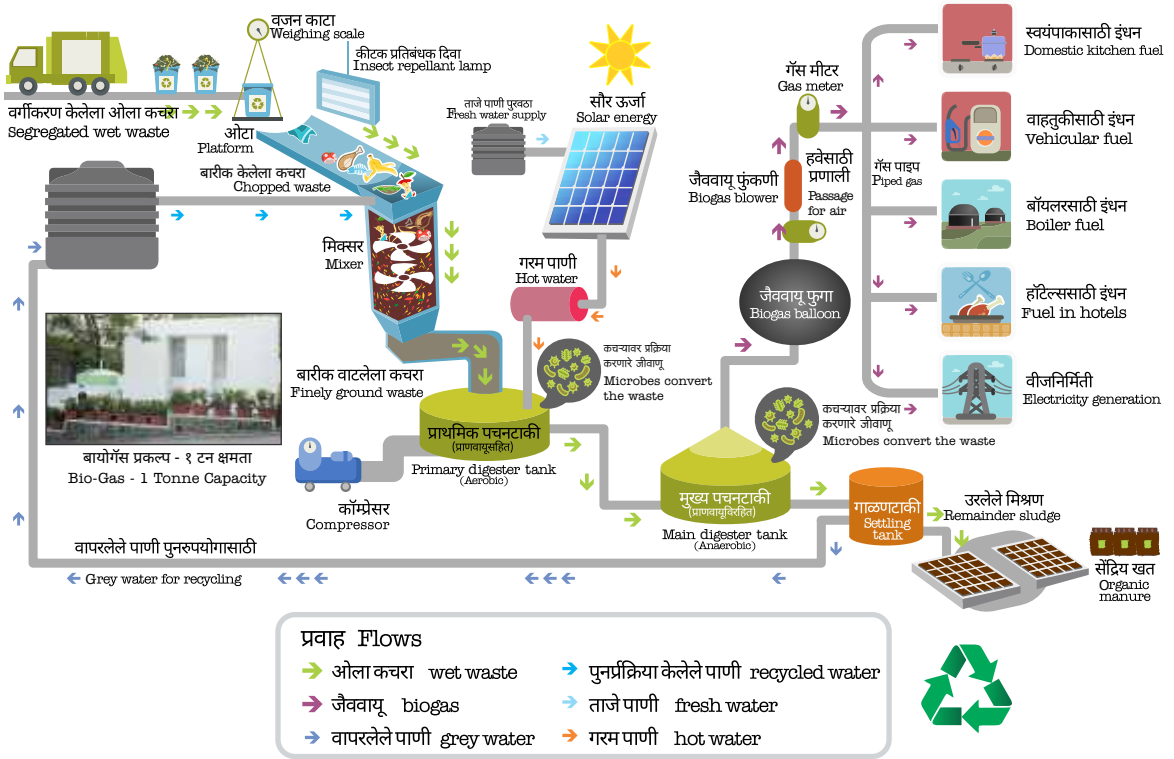
European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

पर्याय - सार्वजनिक ठिकाणी - बायोगॅस प्रकल्प : निसर्गारण

Option - Public Places - Biogas Plant : Nisargarun

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

आपण हे करू या!

Let us do it!

- ✓ मी प्रत्येक गोष्ट आवश्यक असेल तरच विकत घेईन.
- ✓ मी वस्तूंचा पुनर्वापर करेन. वापरलेल्या व नकोशा झालेल्या वस्तू पुनर्निर्मितीसाठी पाठवेन.
- ✓ मी कचरा निर्मितीच्या ठिकाणीच तो ओला, सुका आणि घातक असा वेगवेगळा ठेवेन.
- ✓ मी ओला, कोरडा आणि घातक अशा कचऱ्याच्या वर्गीकरणानुसार त्याची योग्य प्रकारे विल्हेवाट लागेल यासाठी दक्ष राहीन. मी कचरा जाळणार नाही जाळू देणार नाही.
- ✓ मी मनाला शिस्त लावेन, हाताला वळण लावेन.
- ✓ मी ओल्या कचऱ्याच्या बादलीत खाली कागद टाकेन आणि ओला कचरा प्लास्टिकच्या पिशवीत भरून टाकणार नाही.
- ✓ मी 50 मायक्रॉनपेक्षा जास्त जाडीची प्लास्टिकची पिशवीच वापरेन आणि प्लास्टिक पिशवीचा जास्तीत जास्त पुनर्वापर करेन.
- ✓ मी ई-कचरा शास्त्रीय पद्धतीने विल्हेवाट लावण्याचा परवाना असणाऱ्या व्यक्तीकडेच देईन.
- ✓ मी बेजबाबदारपणे कचरा फेकण्यामुळे पर्यावरणावर होणारे दुष्परिणाम जाणून घेईन.
- ✓ मी वापरलेली सॅनिटरी पॅड्स, डायपर्स स्वच्छ करून कागदात गुंडाळून मगच कचऱ्याच्या पेटीत टाकेन. ती बाथरूम किंवा संडासच्या पाईप्समध्ये टाकणार नाही.
- ✓ मी आपल्या परिसराच्या स्वच्छतेबद्दल जागरूक राहीन.

- ✓ I will purchase any thing only when it is necessary.
- ✓ I will reuse the articles and send used articles for recycling.
- ✓ I will segregate the waste at source as wet, dry, hazardous.
- ✓ I will endeavour to see that waste is disposed off according to its type - wet, dry, hazardous - and that it is not burnt.
- ✓ I will discipline my mind and inculcate good habits.
- ✓ I will place a paper at the bottom of wet waste bin and avoid using plastic bag to throw wet waste.
- ✓ I will use plastic bag thicker than 50 microns only. I will try to maximise reuse of plastic bag.
- ✓ I will handover e-waste to a licensed e-scrap vendor only. (who disposes it scientifically)
- ✓ I will endeavour to understand the implications of irresponsible littering on environment.
- ✓ I will throw the sanitary pads, diapers in the bin after cleaning them and in a paper wrap only. I will avoid throwing them in sewer line.
- ✓ I will make efforts to keep my surrounding clean.

स्त्री मुक्ती संघटना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

कचरा नहे संपत्ती

Waste is Wealth

वेगळा केलेला
ओला कचरा

Segregated
Wet Waste

किग्रॅ खतनिर्मिती

150

Kg. compost is generated

घनमीटर इंधन वायू

80

Cubic meters gas

किग्रॅ खतनिर्मिती

60

Kg. of organic
manure

बंदिस्त मिथेन

Captured
Methane

खरपाक / Cooking

वाहतूक / Transport

औद्योगिक वापर / Industrial use

वीजनिर्मिती / Electricity

युनिट वीज

120

Units of electricity

किग्रॅ खतनिर्मिती

60

Kg. of organic
manure

वेगळा केलेला
कोरडा कचरा

Segregated
Dry Waste

कचऱ्याचे मूल्य

(किमान)

Value of waste
(Minimum)

₹5,000

टन कागदावरच्या
पुनर्परिचलनेमुळे
वाचतात

1 Tonne recycling
of paper saves

श्रेयनामावली / Credits

संकल्पना - ज्योति म्हापसेकर

Concept - Jyoti Mhapsekar

चित्रांकन - मेघना सामंत, कल्पानंद दांडेकर, जुई पेडणेकर,
केदार प्रभावळकर, समीर शिंदे

Illustrations - Meghana Samant, Kalpanand Dandekar,
Jui Pednekar, Kedar Prabhavalkar, Sameer Shinde

शब्दांकन - ज्योति म्हापसेकर, अलका पावनगडकर

Script - Jyoti Mhapsekar, Alka Pawangadkar

मांडणी - स्टुडियो इन्स्पिरा व सीएसआर हब इंडिया

Design & Layout - Studio Inspira & CSR Hub India

मुद्रण - क्रिएटिव्ह अ‍ॅडव्हर्टायझिंग अ‍ॅण्ड मार्केटिंग

Print Production - Creative Advertising and Marketing

निर्मिती - स्त्री मुक्ती संघटना

Production - Stree Mukti Sanghatana®

स्त्री मुक्ती संघटना

Stree Mukti Sanghatana

(Womens Liberation Organization)

European
Union

Technical Cooperation for Environment in India

स्त्री मुक्ती संगठना
Stree Mukti Sanghatana
(Womens Liberation Organization)

SMS Activities

- ⊙ Cultural Troupe: Theatre & Songs
- ⊙ Publication and Resource Material
- ⊙ Family Counselling Centres
- ⊙ Jidnyasa - Adolescent Sensitization Programme
- ⊙ Parisar Vikas Programme for Waste-Pickers
- ⊙ Day Care Centres

Wastewor(l)d series

- ⊙ KYW (Know Your Waste)
- ⊙ Not really waste
- ⊙ Indebted to nature - Nisargaruna
- ⊙ Visit to Litterland
- ⊙ Social entitlements for waste pickers

Our Federations & Co-operatives provide

⊙ Magic Baskets	⊙ Plants & Culture
⊙ Magic Powder	⊙ Awareness Programmes
⊙ Compost Pits	⊙ Maintenance of Bio-gas Plants
⊙ Books, Cds	
⊙ Posters	

31, Shramik, Royal Crest, Lokmanya Tilak Vasahat,
Lane No 3, Dadar, Mumbai - 400014

● email - wasteworld@streemuktisanghatana.org

www.streemuktisanghatana.org

Contact for Waste Management Services - 022 25274588